

SPANYOLORSZÁGI FORRÁSOK A KALANDOZÓ MAGYAROK 942. ÉVI HADJÁRATÁRÓL

Az utóbbi években jelentős számban kerültek elő a honfoglalás korabeli magyarokra vonatkozó források, amelyek között a magyarok 942. évi spanyolországi hadjáratáról hírt adó arab forrás is szerepel.¹ Ennek révén a magyar hadjárat jól ismert a kutatók előtt.² Czeglédy Károly külön tanulmányt szentelt a kérdés elemzésére.³ Czeglédy ebben az írásában P. Chalmeta cikkére utalt, amiben Chalmeta hivatkozott Millás Vallicrosa tanulmányára, amely két latin forrásra vonatkozó adatot tartalmaz a 942. évi magyar kalandozásról.⁴ A többszörös hivatkozás elkerülése végett célszerű Czeglédy Károly tanulmányának azt a néhány sorát idézni, amelyek a latin forrásokra való utalásokat tartalmazzák. „A 942. évi magyar támadással kapcsolatban P. Chalmeta utal J. M^o. Millás Vallicrosa egy cikkére (*Sobre las invasiones húngaras en la Cataluña condal: Homenaje a Johannes Vincke. Madrid, 1962/3. I, 71–80*). Ebben a cikkben két, latin nyelvű, egyházi forrásról is szó van, amelyek szintén említést tesznek a „nefandi Unqul^o”-ról. A magyarok itt feltűnő Unquli nevéhez hozzáfűzhetjük, hogy az más spanyolországi forrásokból is ismert, így a spanyol zsidó, Ibrahīm ibn Ja‘qūb

¹ Az utóbbi években előkerült forrásokra vonatkozóan, amelyek a korai magyar történelemhez kapcsolódnak bővebben ld.: MAKK FERENC: Külföldi források és a korai magyar történelem (X–XII. század). Acta Historica, Tomus CII., Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Szeged, 1995. 25–41.

² Ibn Hajján műve és annak a magyarokról szóló része több kiadásban is megjelent. Ld.: A mérvadó szövegkiadás: P. CHALMETA–F. CORRIENTE–M. SUBH: Ibn Hayyan, Al-Muqtabas. Madrid, 1979. V. A magyarokra vonatkozó részeket tartalmazó fordítások: Ibn Hajján. Ford.: ELTER ISTVÁN. A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk.: KRISTÓ GYULA, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. kötet. Szeged, 1995. 61–66.; ELTER ISTVÁN: A magyar kalandozáskor arab forrásai. A honfoglalásról sok szemmel. Főszerkesztő: GYÖRFFY GYÖRGY. 1995. II. kötet. A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk.: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ, Bp. 1996. 173–180.

³ CZEGLÉDY KÁROLY: Új arab forrás a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar őstörténeti tanulmányok, Budapest, 1985. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1985.) 129–138. CZEGLÉDY KÁROLY tanulmánya először a Magyar Nyelvben jelent meg. CZEGLÉDY KÁROLY: Új arab forrás a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar Nyelv (75) 1979. 273–282.

⁴ Ezúton is köszönetemet fejezem ki ZIMONYI ISTVÁNNAK, aki a forrásokat figyelmembe ajánlotta, és ANDERLE ÁDÁMNAK, aki a forrásokat és a vonatkozó spanyol szakirodalmat számomra hozzáférhetővé tette.

útijelentéséből, közelebről annak későbbi kivonatolóknál fennmaradt töredékéből is kimutatható. Mindenesetre Ibrahîmtól idézi az *unqul'ija* formát a XI. századi mór *al-Bakri* (...)”.⁵ Czeglédy Károly tanulmánya, amely Ibn Hajján művének a magyarokra vonatkozó részére hívta fel a figyelmet, nem közölt több információt a latin forrásokról.⁶

Millás Vallicrosa ezt a két spanyolországi latin forrást elemezte és azt vizsgálta, hogy a X. század első felében kik pusztították el a Pireneusok déli lejtőin lévő egyházakat, amelyek a barcelonai örgrófság vidékén Gerunda⁷ kerületben voltak. Az egyik a Szent Istvánnak szentelt kolostor, a mai Bañolas település közelében, a másik a Szent Columbának szentelt egyház a körzet déli részén található. A templomot és a kolostort pogányok gyújtották fel, illetve rombolták le, de később mindkettőt újjáépítették és a felszentelés eseményéről fennmaradt egy-egy forrás, ezeket a múlt században közzétették. A bañolasi monostor egyházának felszenteléséről szóló forrást az *Acta dedicationis Ecclesiae monasterii Sancti Stephani Balneolensis* tartalmazza.⁸ A Szent Columba egyház felszenteléséről tudósító írás az *Acta consecrationis ecclesiae S. Columbae in pago Gerundensi anno DCCCCL* című actában olvasható.⁹

A forrásokból kiderül, hogy a Gerunda kerületben lévő Szent Columba egyházát 950-ben szentelték fel, a bañolasi monostor egyházát pedig 957-ben. A tudósítások megemlítik azt is, hogy miért kellett újjáépíteni és felszentelni a templomokat. A bañolasi monostor egyházának felszentelési actája rövid bevezetésében leírja az újjáépítést megelőző elhatározást és összefogást, amely a templom újjáépítésére szerveződött, tartalmazza azok nevét, akik adományukkal vagy közreműködésükkel segítettek az egyház felújítását, felsorolja a birtokadományokat, és a dátummal zárul. Lényegében ezzel megegyezik a gerundai Szt. Columba egyházának *consecratio*járól szóló acta szerkezete. A magyar történet szempontjából érdekes részlet az, ahol a bañolasi egyház építését részletezi az író, és egy közbevetéssel utal a pogányokra, akik miatt újjá kellett építeni a templomot, (...) „minthogy egykor felgyújtották a legszörnyűbb pogányok” (...).¹⁰ Az előbbihez hasonlóan a felszentelés és az építkezés leírása közben elejtett megjegyzés utal a Szt. Columba egyház pusztulására is, (...) „ami a régi

⁵ CZEGLÉDY 1985. 134–135.

⁶ MILLÁS VALLICROSA tanulmányának pontos adatai a következők: *Sobre las incursiones húngaras en la Cataluña Condal*. Por JOSÉ M^A. MILLÁS VALLICROSA, Homenaje a JOHANNES VINCKE. Madrid, 1962–63. vol. I. 73–80. (továbbiakban: M. VALLICROSA 1962/63).

⁷ A régi Gerunda *pagus* vagy kerület a mai Gerona körzet területével azonos, és Spanyolország észak-keleti részén Franciaországgal határos.

⁸ FR. ANTOLIN-MERINO y ER. JOZÉ DE LA CANAL: *España sagrada*. Tomo XLIII. *Tratado LXXXI. de la Santa Iglesia de Gerona* Madrid, 1819., XX. *Acta dedicationis ecclesiae monasterii Sancti Stephani Balneolensis*. 406–409. (továbbiakban *Acta dedicationis*).

⁹ DON JAIME VILLANUEVA: *A las iglesias de España*. Tomo XIII. Madrid, 1850. XV. *Acta consecrationis ecclesiae S. Columbae in pago Gerundensi anno DCCCCL*, 245–247. (továbbiakban *Acta consecrationis*).

¹⁰ (...) *quia olim combustus fuerat a nefandissimis paganis* (...). *Acta dedicationis* 407.

időkben épült és a szörnyű pogányok lerombolták, akiket magyaroknak neveznek” (...).¹¹ A két forrás közül csak az utóbbi nevezte nevükön a pogányokat (*quae (!) dicunt Ungulis*) és ezen a ponton kapcsolódik a spanyolországi nem latin nyelvű forráshoz, amely kevés eltéréssel szintén alkalmazza a magyarokra az *Unqulīja* elnevezést.¹² Ez a különbség abban keresendő, hogy a latin forrás g-t tartalmaz (Ungulis), viszont ettől eltérően a nem latin forrásban q-val (Unqulīja) jelzi a magyarok nevét.¹³

Millás Vallicrosa cikkében¹⁴ hivatkozott arra a régebbi feltételezésre, amely szerint a *nefandi pagani* az arabokra utalt, és az *Unguli* az *Agareni* rossz olvasatából és átírásából alakult volna ki,¹⁵ de ő maga ezt az eléggé bizonytalan elképzelést elvetette, és az *Unguli* szót a magyarokra vonatkoztatta.¹⁶ Vallicrosa szerint azért sem lehettek arabok a két forrásban szereplő pogányok, mert a X. század közepén békés időszak köszöntött be az Ibér-félsziget muzulmán és keresztény államainak viszonyában, továbbá a támadók a *strata Romana*-tól¹⁷ távolabb lévő kisebb Szent Columba egyházát és annak környékét is támadták, nemcsak Bañolast, tehát ez egy nagyobb méretű akció lehetett, ami Barcelona távolabbi területeire is kiterjedhetett. Egy jelentősebb méretű arab támadásról pedig a mór vagy keresztény történetírók bizonyosan beszámoltak volna, ahogyan az más esetben történt.¹⁸ Millás Vallicrosa azon elképzelését, amely szerint a már említett latin forrásban szereplő „Unguli” a magyarokra vonatkozott, támogatja az a forrás, amelyre Czeglédy Károly tanulmányában hivatkozott, és amely szerint az „Unqulīja” a magyarok neve volt.¹⁹

Millás Vallicrosa számára Gina Fasoli tudományos eredményei²⁰ további érveket szolgáltatnak arra vonatkozóan, hogy a két barcelonai egyház elpusztításának

¹¹ (...) *quae ab antiquis temporibus fuit edificata et a nefandis paganis fuit destructa, quae (!) dicunt Ungulis, (...)*. Acta consecrationis 246.

¹² Vö.: CZEGLÉDY 1985. 134–135.

¹³ Uo. 134–135.

¹⁴ M. VALLICROSA 1962/63. 73–80.

¹⁵ A Szent Columba egyházának felszenteléséről szóló forrás egy XII. századi átíratban maradt fenn.

¹⁶ Így például P. VILLANNUEVA vallotta azt, hogy a *nefandi pagani* az arabokra vonatkozott, és az *Unguli* vagy *Uguli* alatt is az arabokat kell érteni, mert az *Agareni* – amely az arabok egyik helyi elnevezése volt a X. században – állt az eredeti szövegben, és ezt rosszul olvasták és írták *Ungulis*-ra. Ennek az lett volna a magyarázata, hogy a nyitott vizigót „A” hangot „U”-nak értették és az így kapott szót még rosszul is írták volna le. M. VALLICROSA 1962/63. 75.

¹⁷ A *strata Romana* a római korból származó út volt, amelynek nyomvonalán haladt a főút. M. VALLICROSA 1962/63. 75.

¹⁸ Uo. 73–75.

¹⁹ Vö.: CZEGLÉDY 1985. 134–135.

²⁰ GINA FASOLI: Points de vue sur les incursions hongroises en Europe au Xe. siècle. Cahiers de Civilisation médiévale, vol. II. 1959. 17–36.

nem az arabok támadása, hanem a kalandozó magyarok betörése volt az oka. A támadás időpontja bizonytalan, ugyanis a két templom consecratiojáról fennmaradt forrás csak a felszentelés idejét határozta meg, de a pusztulás dátumát nem említette. Millás Vallicrosa a magyar támadást a 924. évi magyar kalandozáshoz kötötte, amikor Észak-Itálián keresztül a mai Dél-Franciaország területére, Septimaniába is eljutott a kalandozó magyar csapat, és véleménye szerint ennek a csapatnak egy egysége a Pireneusokon átkelve a hegyvidék déli lejtőinek településeit pusztította. Ennek a támadásnak esett áldozatul a barcelonai őrgrófság területén lévő két spanyol templom. A támadás egyik időpontja tehát 924-re tehető, amikor a magyarok valóban jelentős erőkkel pusztították Septimaniát és ennek a hadjáratnak egy ága átnyúlhatott a Pireneusokon.²¹ Vajay Szabolcs véleménye szerint a 924. évi magyar hadjárat eljutott a Pireneusokig, Millás Vallicrosa pedig azt állította, hogy egy csapat át is kelt a hegyeken.²²

Az elmúlt évek történeti kutatásainak eredményeként előkerült Ibn Hajján műve, és ezzel új megvilágításba kerül az említett templomok pusztulásának időpontjában lévő kronológiai probléma. A Liudprand által is leírt magyar támadás bizonyosan átlépte a Pireneusokat²³ és feltehetően jelentős erőkkel. Ez magyarázatot ad Millás Vallicrosa azon kérdésére, hogy miért támadták meg a behatolók az utaktól távoli Szent Columba völgyének templomát. Egyébként nemcsak ezt a templomot és települést pusztították a magyarok, hanem a már említett Bañolas kolostorának templomát is, sőt egész Gerunda körzetet, aminek elpusztítása után a félsziget belső területei felé indultak.

Gerunda körzet pusztulásáról beszámolt Berenguer Guifred, Gerunda püspöke az augsburgi Szent Udalric kolostor apátjának, egy 1087-ben írt levelében. Az apát Szent Nárcisz kultuszáról kért tájékoztatást Gerunda püspökétől, és a püspök a válaszlevélben a következőket írta. „Szent Nárcisról elmondjuk, amit tudunk. Az ő szenvedésének a könyvét és a halálának a napját végérvényesen elvesztettük az egyházunkat elpusztító és a vidéket elnéptelenítő pogányok támadása miatt. Az ő szenttéavatásának ünnepét

²¹ A 924. évi magyar kalandozásokkal kapcsolatban KRISTÓ GYULA – ellentétben VAJAY SZABOLCS véleményével – azon az állásponton van, hogy a magyar sereg Gothiában jelentős létszámmal volt jelen. Ld.: KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. (továbbiakban: KRISTÓ 1980) 254–259.

²² SZABOLCS DE VAJAY: Der Eintritt des Ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862–933). Mainz, 1968. 69.

²³ GYÖRFFY GYÖRGY a magyar támadás időpontját 942-re tette. GYÖRFFY GYÖRGY: A kalandozások kora. Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk.: SZÉKELY GYÖRGY, szerk.: BARTHA ANTAL, I. kötet, Budapest, 1984. (továbbiakban GYÖRFFY 1984.) 674–676. KRISTÓ GYULA Liudprand tudósítása alapján 943-ra tette az ibériai magyar hadjáratot. Ld.: KRISTÓ 1980. 279–280.

október 28-án, és az átszállítását pedig szeptember 27-én évenkénti ünnepélyes igyekezettel ünnepeljük.”²⁴

Millás Vallicrosa szerint a püspökség vidékét elpusztító pogányok azok a magyarok voltak, akiket az újrászentelési acták említenek, és a püspök levele az ő pusztításukra vonatkozott. Ez a levél nagy erővel végrehajtott támadásra utalt, mert a vidék is elnéptelenedett és az egyházak is elpusztultak. Ezért feltételezhető, hogy egy ilyen jelentős támadás aligha volt a 924. évi kalandozás egyik mellékes, ráadásul a Pireneusokon túlnyúló akciója. Kézenfekvőbb az a következtetés, hogy a Gerunda püspökségét érő támadás egy időben történt az említett egyházak pusztulásával, amelyek a püspökség területén voltak, és mindez a 942. évi magyar kalandozáshoz kötődik, ahogyan azt P. Chalmeta-tól Czeglédy Károly is átvette.²⁵

Gerunda kerület és azok a települések, ahol az elpusztított templomok voltak, a 942. évi magyar támadások irányába estek. Ezek földrajzi helyzetét figyelembe véve megrajzolható a magyar kalandozás fő csapásának egy szakasza. Ezek szerint a francia területek déli részén lévő Septimania síksága felől érkező magyar sereg, hogy bejusson az Ibér-félszigetre, átkelt a Pireneusokat a Földközi-tengertől elválasztó keskeny parti síkságon vagy az alacsonyabb partközeli hegy- és dombvidék átjáróin. Így belépve a spanyol-félszigetre, a szűk átkelőhelyeken vonulók a kissé kiszélesedő parti síkságon és a beljebb lévő dombvidéken szokás szerint szétbontakozhattak, és rátámadtak az útjukba eső bañolasi kolostorra, majd behatoltak Gerunda kerületbe és annak központi részeit is pusztították.²⁶ A kisebb csapatrészek a tartomány központja, Gerona felől könnyen elérhették a környező domb- és hegyvidék völgyeiben meghúzódó kicsi falvakat, mert a völgyek Gerona síksága felé nyílván szabad utat biztosítottak a behatolóknak. A megtámadottak között volt Szent Columba völgye és egyháza, amely a felszentelési acta szerint népes vidék lehetett. Erre az egyház közelében lévő falvak, majorok, tanyák felsorolásából lehet következtetni.²⁷ Ezután vagy valamelyik völgyön átkelve vagy a partvidéken haladva folytatták útjukat a kalandozók az Ebro-folyó völgye felé, Lérída és más arab várak irányába.

Összefoglalásként megállapítható, hogy *Szent Columba és Szent István protomártír egyházának elpusztítói magyarok voltak*, mert erről nemcsak az egyik templom felszenteléséről szóló forrás tudósít, hanem más források is beszámolnak,

²⁴ *De sancto Narcisso dirigimus quod habemus: Passionis enim illius librum et obitus sui diem irruentibus paganis et ecclesias nostras vastantibus ac loca depopulantibus irrecupabiliter amisimus. Transitus vero eius festiuitas a nobis anualliter solemni studio celebratur IV calendas novembris. Translationis autem V calendas octobris.* M. VALLICROSA 1962/63. 79.

²⁵ Vö. 3. jegyzet

²⁶ GYÖRFFY 1984., 676.

²⁷ Az Acta consecrationis és az Acta dedicationis több tanyát, major és lakott hely nevét említi, amelyek a templomok közelében voltak.

továbbá arab vagy esetleg viking támadásról erre az időre vonatkozóan nincsenek tudósítások. A két egyház pusztulási dátumaként két időpont említhető. Az egyik dátum a 924. évhez köthető, és ennek kisebb a valószínűsége, mert nehezen bizonyítható, hogy a magyarok ebben az évben átlépték a Pireneusokat. A második dátum a 942. évi kalandozáshoz kötődik és ennek nagyobb a valószínűsége, mert a magyarok ebben az évben ténylegesen átkeltek a Pireneusokon, és erről az arab tudósítás is beszámolt. *A támadás jelentős erővel zajlott, és a hadjárat csapásának fő iránya azon a vidéken húzódtott, ahol a pusztításnak áldozatul esett egyházak álltak.*

Richárd Szántó

SPANISH SOURCES ON THE HUNGARIAN RAID IN 942

The Iberian campaign of the Hungarians became known for Hungarian and foreign scholars from the information provided by Liudprand and Ibn Hayyan. Millás Vallicrosa has found further data about it in Spanish ecclesiastical sources in Latin. The Spanish and Hungarian scholars had a knowledge of them, but their exact content was not available for Hungarian scholars. These sources relate the destruction of Christian churches by Hungarians and their rebuilding. According to a former hypothesis this military action can be dated to 924, but recent research put it to 942. The demolished churches were in the district of Gerunda of the Spanish county. On the basis of their geographical location the route of the Hungarian campaign in Northern Spain can be reconstructed.